

## TALABA O'QISH FAOLIYATI, UNING KOMPONENTLARI VA PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

**Burxonova Gulasal**

*Samarqand davlat chet tillar instituti 2501-XTA yo'nalishi talabasi*

**Annotatsiya.** Ushbu maqolada talaba o'qish faoliyatining mazmuni, uning tarkibiy komponentlari hamda psixologik xususiyatlari chuqur tahlil etiladi. O'qish faoliyati talabaning bilish jarayonlari, motivatsiyasi, o'quv strategiyalari, irodaviy xususiyatlari va shaxsiy rivojlanish bilan uzviy bog'liq bo'lib, ta'lim jarayonining markaziy kategoriyasini tashkil etadi.

**Kalit so'zlar:** talaba faoliyati, o'qish motivatsiyasi, bilish jarayoni, xotira, diqqat, tafakkur, psixologik xususiyat.

### Kirish

Talabaning o'qish faoliyati oliy ta'lim tizimining asosiy mazmunini belgilovchi psixologik va pedagogik jarayon bo'lib, u faqat bilim olish emas, balki shaxsning intellektual, ijtimoiy va ma'naviy kamolotiga xizmat qiluvchi kompleks faoliyatdir. Talaba o'qish jarayonida nafaqat tayyor bilimlarni o'zlashtiradi, balki mustaqil izlanish, tahlil, taqqoslash, umumlashtirish, baholash va yangi bilim yaratish qobiliyatiga ega bo'ladi.

O'qish faoliyati talabaning shaxsiy imkoniyatlari, psixologik holati, ijtimoiy tajribasi, motivatsion darajasi va qiziqishlari bilan bevosita bog'liq. Shuning uchun uni faqat didaktik jarayon sifatida emas, balki murakkab psixologik tizim sifatida tahlil qilish talab etiladi. Talaba o'z o'qish faoliyatida o'rganadi, izlanadi, anglaydi, baholaydi va o'zini rivojlantiradi — bu esa uning shaxs sifatida shakllanishi uchun poydevor vazifasini bajaradi [1].

### Asosiy qism

Talaba o'qish faoliyati — bu maqsadga yo'naltirilgan, irodaviy, ongli va izchil jarayon bo'lib, talabaning intellektual imkoniyatlarini rivojlantirishni nazarda tutadi. Bu faoliyatning markazida mustaqil bilim olish, o'quv topshiriqlarini bajarish, amaliy ko'nikmalarni egallash, fikrlash jarayonini takomillashtirish kabi elementlar turadi.

Talaba o'qish jarayonida o'zining ichki ehtiyojlari va tashqi omillar ta'sirida faoliyat ko'rsatadi. Agar o'qish faoliyati ichki motivlar bilan qo'llab-quvvatlanmasa, talabaning o'rganish natijalari sustlashadi. Shuning uchun oliy ta'limda o'quv jarayonini shunday tashkil etish zarurki, talaba unda o'zining shaxsiy manfaatini ko'rsin, o'zining kelajak taraqqiyoti bilan bog'lasin.

Talabaning o'qish faoliyatini tashkil etuvchi asosiy komponentlar quyidagilardan iborat [2]:

#### Motivatsion komponent

Talabaning o'qishga bo'lgan ishtiyoqi, qiziqishi va ehtiyoji motivatsion komponentni tashkil etadi. Motivatsiya ichki va tashqi bo'lishi mumkin. Ichki motivatsiya talabaning

bilimga bo'lgan ehtiyojidan kelib chiqsa, tashqi motivatsiya baho, rag'bat, stipendiya, ota-onalar umidi yoki kelajakdagi kasb bilan bog'liq bo'ladi. Ichki motivatsiya kuchli bo'lgan talaba mustaqil o'rganishga tayyor, o'zini boshqara oladigan, o'quv jarayonida faollik ko'rsatadigan bo'ladi.

#### Mazmuniy-kompetensiyaviy komponent

Bu komponent talabaning nazariy bilim, amaliy ko'nikma, malaka hamda kompetensiyalarni o'zlashtirish jarayonini qamrab oladi. Talaba o'qish faoliyatida fanlar bo'yicha bilim olibgina qolmay, balki axborot bilan ishlash, ijodiy fikrlash, muammolarni hal qilish, kommunikatsiya va jamoaviy ishlash kabi kompetensiyalarni ham rivojlantiradi.

#### Operatsion-amaliy komponent

Talabaning amaliy harakati, ya'ni topshiriqlarni bajarish, amaliyot o'tash, laboratoriya ishlari, mustaqil taqdimotlar qilish, ilmiy izlanish olib borish mazkur komponentga kiradi. Bu jarayonda talaba bilimni real vaziyatda qo'llash, malakasini sinovdan o'tkazish imkoniga ega bo'ladi.

#### Irodaviy-emotsional komponent

O'qish jarayoni har doim irodaviy kuch talab etadi. Talaba ba'zan charchash, qiyinchilik, vaqt tanqisligi, o'ziga ishonchsizlik kabi holatlarga duch keladi. Bunday vaziyatlarda irodaviy barqarorlik, maqsadga sodiqlik va o'zini boshqara olish muhim omil bo'ladi. Emotsional barqarorlik esa stressni yengishga, diqqatni jamlashga va o'qish faoliyatini davom ettirishga yordam beradi.

#### Refleksiv komponent

Refleksiya — talabaning o'z faoliyatini tahlil qilishi, xatolarini anglab, kelajak uchun xulosa chiqarishi demakdir. Bu jarayon talabaning ongli o'rganish darajasini oshiradi. Refleksiya bo'lmasa, talaba bilimni yuzaki o'zlashtiradi, uni amalda qo'llay olmaydi.

O'quv muhitining talaba psixologiyasiga ta'siri beqiyosdir. Iliq, qo'llab-quvvatlovchi, erkin fikr bildirishga imkon beruvchi muhit talabaning o'ziga ishonchini oshiradi, tashabbuskorlikni rivojlantiradi. Aksincha, salbiy muhit, qo'rqitish yoki ortiqcha nazorat talabaning motivatsiyasini pasaytiradi.

O'qituvchi-talaba munosabati ham psixologik jarayonning muhim bo'lagidir. O'qituvchining mulohazadorligi, hurmati, empatiyasi talabaning o'z faoliyatiga munosabatini shakllantiradi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim aynan shu jihatlarni hisobga oladi.

Talabaning o'qish faoliyatini chuqur tahlil qilishda uning shaxsiy rivojlanish dinamikasi, o'quv jarayonida namoyon bo'ladigan individual psixologik farqlari va ijtimoiy omillarning ta'siri alohida ahamiyat kasb etadi. Har bir talaba o'qish jarayoniga o'zining hayotiy tajribasi, qiziqishlari, e'tiqodi, kognitiv uslubi va shaxsiy psixik xususiyatlari bilan kiradi. Shu sababli o'qish faoliyati bir xil mexanik jarayon bo'la olmaydi — u talabaning shaxsiy fazilatlari, motivlari va ehtiyojlari bilan birga rivojlanadigan murakkab psixologik tizimdir [3].

Talaba o'qish jarayonida mustaqillik darajasini bosqichma-bosqich oshirib boradi. Dastlab u o'qituvchi ko'rsatmalariga tayanadi, so'ngra asta-sekin o'zi maqsad qo'ya

boshlaydi, o'qish rejalarini tuzadi, vaqtni to'g'ri taqsimlashni o'rganadi, faoliyatini tahlil qiladi va o'zining tafakkur mehanizmlarini boshqarishga kirishadi. Bu jarayon "metakognitiv kompetensiya" deb ataladi — ya'ni talabani o'z o'qish jarayonini ongli ravishda boshqarish qobiliyati. Metakognitiv yondashuv kuchli bo'lgan talaba materialni chuqur tushunadi, eslab qolish mexanizmi mustahkam bo'ladi va o'z faoliyatini doimo takomillashtirib boradi.

Talabani o'qish faoliyatiga ta'sir etuvchi omillardan yana biri — bu uning ijtimoiy muhitidir. Talaba jamoadagi o'rni, do'stlar bilan munosabati, guruhdagi psixologik muhit, o'qituvchilar bilan aloqalari, oilaviy qo'llab-quvvatlash darajasi o'qish samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Qulay ijtimoiy muhitda talaba o'zini erkin his qiladi, mas'uliyat bilan ishlaydi, muvaffaqiyatsizlikdan qo'rqmaydi. Aksincha, salbiy ijtimoiy-psixologik muhitda talabani tashabbuskorligi pasayadi, o'quv jarayoniga qiziqishi susayadi va ichki motivatsiya zaiflashadi. Shuning uchun oliy ta'lim muassasalarida talaba shaxsiga hurmat, hamkorlik va ochiq muloqot asosidagi madaniy muhit yaratish eng muhim pedagogik vazifalardan biridir.

### **Xulosa va munozara**

Talabani o'qish faoliyati — bu murakkab, ko'p qirrali va tizimli jarayon bo'lib, unda psixologik, pedagogik, ijtimoiy va shaxsiy omillar birgalikda ta'sir ko'rsatadi. O'qish faoliyati shunchaki bilim olish emas, balki shaxsning intellektual, emotsional, ijtimoiy va kasbiy rivojlanishidir.

Talaba o'qish jarayonida motivatsiya, diqqat, xotira, tafakkur, refleksiya singari psixik jarayonlarni to'g'ri boshqarishni o'rganadi. Zamonaviy ta'lim esa talabani mustaqil fikrlashi, ijodkorligi, o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatini qo'llab-quvvatlashi lozim.

Shunday ekan, talabani o'qish faoliyatini chuqur o'rganish va uni psixologik-pedagogik nuqtayi nazardan to'g'ri yo'naltirish — kelajak mutaxassislarini yetishtirishning eng muhim omillaridan biridir.

### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR**

1. Ormrod, J. E. Human Learning: Principles, Theories, and Educational Applications. – New York: Pearson Education, 2020. – 624 p.
2. Schunk, D. H. Learning Theories: An Educational Perspective. – Boston: Pearson, 2021. – 590 p.
3. Nurmatova, S. R. Talabalarda o'quv faoliyatini rivojlantirishning psixologik asoslari // Psixologiya va Ta'lim Jurnali. – Toshkent, 2022. – №4. – B. 112–124.
4. Zimmerman, B. J. Motivation and Self-Regulated Learning: Theory, Research, and Practice. – New York: Routledge, 2020. – 218 p.